

Akademik Sosyal Arařtırmalar Dergisi
The Journal of Academic Social Science
Yıl: 1, Sayı: 1, Aralık 2013, s. 125-131

Ganire HÜSEYNOVA¹

SENFONİ ORKESTRASININ KISA TARİHÇESİ

ÖZ

Senfoni orkestrasının oluşumu yüzyıllar boyunca sürmüştür. Temelleri önce opera ve kilise müzik gruplarının üzerinde kurulan bu topluluklar 15-17. yüzyıllarda küçük ve ayrışik öğelerden oluşur. 18. yüzyılın ortalarından itibaren daha çok senfoni ve enstrümantal konser türlerinin gelişimi bestecilerin çoksesli müzik tarzından ayrılış, rengarenk tını çeşitliliği ve orkestral seslerin daha belirgin ifade etmek arzusuna yol açar. Orkestranın gelişimi ağırlıklı olarak iki hat boyunca devam eder. Bir yandan, genel yapıdaki artışla birçok yeni çalgılarla zenginleştirilir. Diğer taraftan, orkestraların iç imkanlarının gelişmesiyle ses renkleri daha net, eserlerin müzikal dokusu açık bir şekilde ifade edilir.

Orkestrada çalınan eserin resmini çizerek ruhunu yaşatan şef sanatının kökenleri de eski zamanlardan beri izlenmektedir. Antik ve ortaçağda koro yönetimi sıkça eller ve parmakların şartlı sembolik hareketler sistemi üzerinden gerçekleştirilir. 15. yüzyılda polifoni müziğinde artan karmaşıklık ve orkestral çalgıdaki gelişim, daha doğru ve net bir ritmik şeklin yürütülmesi için "battuta" ile yönetmeyi ortaya çıkarır. 19. yüzyıldan itibaren senfonik müziğin gelişmesi ve orkestranın yapısal olarak genişlemesi müziğin daha etkili ve rengarenk icrası için yöneten kişinin genel topluluk içinden ayrılarak tüm dikkatinin şefliğe odaklanmasını gerektirir. Eskiden başkemancının yönetmek için kullandığı yayın yerini giderek şef batonu alır.

Anahtar Kelimeler: Orkestra, şef, baton, çalgılar

A BRIEF HISTORY OF THE SYMPHONY ORCHESTRA
ABSTRACT

Formation of a symphony orchestra have been developing for the centuries. It sets the foundation in opera and church music groups during the XV-XVII centuries. From the middle of the 18th century, the development of polyphonic forms and instrumental concerto led the composers to desire to express a colorful orchestral timbre in a greater extent. Basically the development of the orchestra continued in two ways. On one side the structure of the orchestra expanded by including the new instruments. On the other hand, the sound capabilities within the orchestra also has been enriched and by that the musical texture is expressed more clearly.

The origins of a conductor's art the main artist of the orchestra is also could be observed since the very ancient times. In the ancient and medieval world the conducting of

¹ Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, GSF Müzik Bölümü, ganira@erciyes.edu.tr

chorus is often performed with the hands and fingers. With the development of polyphony and increasing of orchestral music's complexity in the 15th century, for a more precise and clear execution of rhythmic forms the control of the orchestra occurred with "battuta". With the development and expansion of the symphony orchestra's structure in the 19th century and after, for more effective and colorful performance of music, the attention and focus on the conductor progressively requires. For the conducting the orchestra, instead of the first violin's bow a conductor's baton become to used increasingly.

Key Words: Orchestra, conductor, baton, instruments

1. Giriş

Enstrümantal müzik tarihi, kendi gelenekleri ile zengin antik dünyaya kadar giden bir köklere sahiptir. Binlerce yıl boyunca insanlık çalgılar oluşturarak bunları çeşitli kombinasyonlarda birleştirir. Artık antik çağlardan beri insanlar çalgılarda sesin gücünü arttırmak ve ses tınılarını karıştırmaya çalışır (Blyum, 1947, s.3). Yalnız yaklaşık dört yüzyıl önce (Galkin,1988, s.14) böyle birleşimler modern orkestra biçimine yakın bir şekil alır. Orkestra, çok sayıda çalgı için özel yazılmış eserleri seslendirmek üzere bir şef yönetiminde toplanan müzisyen topluluğudur. Orkestraların askeri bando, halk çalgıları, yaylı çalgılar ve birçok farklı türleri vardır. Fakat bunlardan en büyük kompozisyona ve en zengin imkanlara sahip olanı senfoni orkestrasıdır. Nerede ise bütün çalgı çeşitlerini içinde bulunduran senfoni orkestrası, müzik dünyasında büyük bir mürekkep mekanizmadır. İnsan kültürü, hem bireylerin hem de halkların manevi ve psikolojik dünya servetinin büyük hümanist düşüncelerinin sanatsal ifadesi için şimdiye kadar eşi görülmemiş imkanlara sahip eşsiz bir "toplu çalgı" ile zenginleştirilmiştir. Ama bu şimdi olduğu gibi her zaman böyle olmamıştır.

2. Senfoni Orkestrasının Oluşum Süreci

Orkestra kelimesi Yunanca "orhestra" (ορχήστρα) sözcüğünden gelip "dans etmek" anlamı taşır (Koshmina, 2003,34). Antik Yunan tiyatrosunda ilk başlarda koronun daha sonraları müzisyen gruplarının çıktığı seyirci ile sahne arasındaki yer "orhestra" adlandırılır. Zaman içinde bu terim geniş bir anlam alarak sadece bir grubu değil, müzisyenlerden oluşan daha büyük toplulukları simgeler (Zubareva, 2006, s. 51). Peki, modern kavramda "orkestra" sözü hangi anlama gelir? İlk orkestraların oluşumunu tam anlamak için müzisyenlerin müzik yaşam döngüsünde faaliyet şartlarını unutmamak gerekir. Bugün bize gayet doğal görünen birçok şeyler o dönemler için yeni bir buluş olarak düşünülmemelidir.

Ortaçağ Avrupa'sında halk şarkıcıları olan jongleur, troubadour, minnesinger, palyaço gibi gezgin müzisyenler müzik kültürünün taşıyıcılarıydı. Bu sanatçılar Avrupa'nın en ücra köşelerinde kendi çalgılarıyla enstrümantal müzik sanatını yayar. Zaman içinde İtalya, Fransa, İspanya ve diğer gelişmiş ülkelerden getirilmiş, çeşitli çalgılar yavaş yavaş tüm Avrupa'da yaygınlaşmaya başlar (Blyum, 1947, s.3). Rönesans dönemi olarak bilinen 16 yüzyılın başına doğru, birlikte müzik yapan müzisyen ve şarkıcılar "ensemble" adlandırılır (Koscielniak, 2003, s.4). Diğer bir deyişle, topluluk oluşturan müzisyenler müzikal ve sanatsal bir birlik olarak ele alınır ve "orkestra" olarak tanınır. Bu kişilere artık "orkestra müzisyenleri" veya "orkestra sanatçısı" denir (Rogal-Levitzky, 1953, s.7).

Profesyonel orkestra sanatı tarihinin 16. yüzyılın sonlarında İtalya ve Fransa'da başladığı bilinmektedir (Wright, 2010, s.17). Bu yüzyılın son çeyreğinde korolarda vokal partiyonlarla

çiftleştirilen belirli çalgılar görünmeye başlar. Bu tür belirtiler besteci Andrea Gabrieli (1510-1586) ve yeğeni Giovanni Gabrieli (1557-1612)'nin eserlerinde rastlar. Özellikle orkestra oluşumunda önemli bir rol oynayan Giovanni Gabrieli, yaptığı koro çalışmalarında orkestrada tamamen çalgı grupları için bestelenmiş enstrümantal interlude, sonat ve canzone gibi parçalar tanıtır (Agafonnikov, 1981, 5).

Zamanla enstrümantal kompozisyonların idare edilmesini etkileyen bir diğer önemli gelişme yaşanmaya başlar; 17. yüzyılın başında nota yazımı artık yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bu müzik dokusunu kesin bir şekilde izlemekle beraber, onu zaman içine organize etmek imkânını ortaya çıkarır. Çünkü ölçü ve ölçü çizgisi ortaya çıkması müzik "akışımı" yönetilebilir hale getirdi. İtiraf etmeliyiz ki, müzisyenler hala ölçüde güçlü ve zayıf vuruşlar arasındaki fark inceliğini tam olarak hissetmiyorlar ve yönetmen müziğin zamanlı yürütülmesini ölçmekle kontrol ederdi. Çalgısal müziğin gelişimindeki böyle önemli ve göze çarpan ilerleme ve nota yazımının mükemmelleştirilmesi müziğin temel parametreleri ve özelliklerini koruyan grafik bir ifade türü- şef partiyonun ortaya çıkmasına yol açmıştır (Sidelnikov,1991, s. 113).

Orkestranın gelişim tarihi evresinde döneminin modern orkestra kurucusu Claudio Monteverdi'nin (1567–1643) ismi hatırlanmadan geçilemez (Buelow, 2004, p.57). Yeni akımın ilk önemli bestecisi olduğu ve onun modern kavramında orkestra oluşturma ile hak kazanmış olmasıdır. Fakat bu Monteverdi'nin tam manada bir orkestra kurduğu anlamına gelmez. Kurulan orkestra, hâlâ döneminin müzisyenlerinin temsil ettiği garip ve çeşitli çalgı topluluğu olsa bile, Monteverdi her bir çalgının görevini ve sanatsal imkanlarını ayrılıkta ve bir arada doğru anlayarak pratikte uygulamak için çaba gösteren şüphesiz ilk kişidir. Çalgıları gruplar şeklinde öne çıkarma, eski çalgı topluluklarından bir "orkestra" biçimi kazanma, çalgı tekniklerinin kullanımı ve bunun gibi birçok şeyler Monteverdi tarafından getirilir (Rogal-Levitzky, 1953, s.9).

Erken Rönesans besteciler genellikle partiyonlarının hangi çalgı için yazıldığını belirtmez, eserlerde çalgılar arasında pek fark koyulmazdı (Fortunatov, 2004, s.18). Örneğin, bu üç lut, iki arp ve flüt gibi çeşitli çalgılardan oluşan bir grup da olabilirdi (Koshmina, 2003, s. 33). Bu da partilerin herhangi bir uygun çalgıda icra edilebilir anlamına gelir. Monteverdi yazdığı "L'Orfeo" (1607) (Whenham, 1986, s.1) operasında ilk defa orkestrada tam olarak hangi çalgılar için parti yazıldığını ve bu çalgılar sayısını belirtir. Bu çeşitli boyutlarda on beş viyola, iki keman, iki büyük ve iki orta dört flüt, iki obua, iki kornet, dört trompet, beş trombon, arp, iki klavsen ve üç küçük orgdan oluşan bir orkestra idi (Galkin, 1998, s.22). Görüldüğü gibi, Monteverdi'nin çok sayıda yaylı ve diğer çeşitli çalgı gruplarına göre şekillendirdiği Rönesans orkestrası, artık bizim görünümde olan orkestraya benzer bir biçim kazanmağa başlar.

Bach döneminde orkestralar daha da büyür. Bu yeni müzik sanatı eski yaylı ve telli çalgıların yavaş yavaş yok olması başlangıcı ile geniş bir gelişim yolu kat etmeye mukadder olur. Eski viyollar giderek yerini keman, viyola, viyolonsel ve basa bırakır. Barok dönemi orkestralarda yaylı çalgılar ailesi Rönesans orkestrasındaki viyollara göre daha gösterişli bir yer tutar (Althouse, 2001, s.102-103). Fakat bu dönemin orkestralarında müzikal üstünlük daha çok klavyeli çalgılarda olduğundan klavsen ve org çalan müzisyenler bazen orkestralara da liderlik eder (Sidelnikov, 1991, s.36).

Orkestranın gelişim tarihinin öğrenimi genellikle iki döneme bölünür. Birinci dönem modern telli çalgıların gelişimiyle giderek bir “yaylı orkestra” oluşturması, ikinci dönem ise “sürekli bas” fonksiyonunun (basso continuo) sıkıştırılarak çıkarılması ve ek korno, trompet ve timpanilerin ağaç nefesli çalgılar ile yavaş yavaş dengeli bir birlik şeklinde ortaya çıkması ile belirlenir. 18. yüzyılın ikinci yarısında, Haydn ve Mozart senfonileri oluştururken, orkestralarda çalgı çeşitleri çok daha azdı (Apel, 1969, s.608). Haydn’ın ilk senfonisi sadece yaylılar, iki obua ve iki korno için yazılmıştır (Zubareva, 2006, s. 51). Daha çok telli ve ağaç üfleme çalgılardan oluşan orkestra, giderek 19.yy başında bakır üfleme ve vurma çalgılarıyla zenginleştirilen tek bir organizmaya dönüşür (Rogal-Levitzky, 1953, s. 8). Bu yüzyılda Haydn ve Beethoven zamanı orkestraları daha derin değişikliğe uğrar. Yaylı çalgıların her zamankinden daha çok önem kazandığı bu dönemde klavye çalgılar gölgede kalır (Elson, 2004, s.52). Giderek belli çalgılar için yazılan eser sayıları artmaya başlar. Besteciler daha zengin ve değişik ses ve tınılar elde etmek için çalgıları birleştirmede özgür davranır. Bu da artık her çalgının seslenişi, müziğin hangi çalgıda daha iyi sesleneceği ve daha kolay icra edilebileceği hakkında bilinçlenme anlamına gelir.

Bu günkü orkestra, temeli 19. yüzyıl sonlarında kurulduğu şekilde kalarak çok sayılı telli çalgılar ve nispeten daha küçük üfleme ve vurma çalgılardan oluşmaktadır. Lakin yazdıkları eserlerde değişik ifade etkisi oluşturma açısından besteciler tarafından zaman zaman orkestralara yeni çalgılar eklenir veya kaldırılır.

3. Orkestra Şefi ve Baton

Çeşitli ses ve tınılara sahip tüm bu orkestra çalgılarının düzgün ve uyumlu seslenmesinde orkestra şefinin çok büyük rolü vardır. Çünkü o, dev bir müzisyen topluluğunu yönetir. Müziği canlandıran şef tüm bunların hepsini *baton* denen ince bir çubukla gerçekleştirebilir. Bazen bu çubuk sihirli olarak adlandırılır. Zira çubuğun bir hareketi davulların gürültüsüne, kemanların sevimli seslenmesine, flüt trillerinin çınlamasına sebep olabilir. Şef elleri ya da ince bu çubukla orkestrayı yöneterek eserin hangi tempo ve ritimde çalınacağına, sesin şiddeti, solo giren bir çalgının ne kadar yumuşak ya da canlı çalması gerektiğine işaret eder.

Orkestra gibi orkestra şefliği tarihi de çok eskilere dayanmaktadır. İlkel insanlar toplumunda dini ayinler sırasında bir takım vücut hareketlerinin yanı sıra bilenmiş taş ya da sopa kullanarak dansları yöneten “şeflerin” olduğu bilinmektedir (Golodnyuk, 2003, s.6). Müzikal dilde artan karmaşıklıklarla sadece ritim vurmak değil müzik karakterini ifade etmek için şefliğin ilkin formu olan heyronomiya (chironomia) doğar (Rich, 1849, s.153). Heyronomiya, sanatçı gruplarında yönetmenin, parmakları ve ellerinin hareketleri ile tempo, metre, ritim ve melodiyi yönlendiren bir işaret sistemidir. Heyronomi yönetme sistemi esasen Antik Yunan’da yaygınlaşır (Rich, 1849, s.154). Antik Yunan tiyatrosunda şef görevini yapan koro liderleri (coryfee) özel pençeler vurulmuş ayakkabılarını kuvvetle yere vurarak ritim tutar, el hareketleri ile gösteriye eşlik yapan koro ve çalgılar topluluğunu yönetirdi (Golodnyuk, 2003, s.6). Ortaçağ boyunca kantör ve magistr gibi kilise görevlileri de heyronomik yöntemler kullanır. Bu kişilerin yüksek statüye mensup olduklarını simgeleyen süslenmiş ağır değnekler, zamanla yönetme aracı olan *battuta*’ya dönüşür (Schultz, 2001, s.105). Artık 16. yüzyılın ortalarına doğru *battuta* heyronomiya ile beraber kullanılmaya başlar. Fakat gürültü *battuta*nın en büyük dezavantajını ortaya koyar. Çünkü birçok orkestra yönetenleri, *battuta*yı

nota sehпасına vurarak ritim tutar (Randel, 2003, s.204).

Barok döneminde şefler orkestrayı bazen ayakta idare etse de bu bir şefin bugünkü gibi bildiğimiz orkestra yönetmesi değildi. Başlangıçta orkestralar sadece kraliyet ve asil sınıf mensupları önünde konserler sergiler. Kral ve ailesindekilere arkasını dönme ahlak kurallarına aykırı olduğu için bir şefin orkestrayı bugünkü gibi yönetmesi kimse tarafından zaten hiç düşünülemezdi (D'Hoste, 2008, s.66). O dönemde orkestrayı yönetmek için küçük baton kullanmayan şefler orkestra müzisyenlerinin ritim ve birliğini baston şeklindeki büyük bir değneği yere vurmakla sağlardı. Tarihte bununla ilgili İtalyan besteci, kemancı ve balet Jean-Baptiste Lully'nin (1632–1687) tuhaf bir kaza dolayısıyla ölümü bilinmektedir. 1600'lerde kraliyet orkestrası şefliğini yapan Lully, büyük bir değneği kazayla ayağına vurur (Wieder, 2002, s.57). Bu vurma sonucu yaralanan ayakta abse oluşur. Enfeksiyon büyüyerek gangrene dönüşür ve ne yazık ki kısa bir zamanda Lully hayatını kaybeder (Letcher,2003, s.123).

Gereksiz gürültüyü aşmaya çalışan yönetmenler zaman zaman battutayı bir mendil ya da yuvarlanmış nota gibi nesnelere ile değiştirir (Golodnyuk, 2003, s.7) ki, bu da ileride modern şef çubuğunun (baton) yaranmasına yol açar. Orkestrada eserin temposunu ve karakterini önceleri orkestra karşısında oturan klavsen çalan, daha sonraları ise öndeki birinci keman ayaklarını yere vurarak, başını ya da elindeki yayı sallayarak ayarlıyor. Hala günümüzde orkestrayı yöneten şefin yanısıra başkemancıya *concertmeister* denir (Galkin, 1998, s.215). Orkestralarda çalgı sayılarının artması ile giderek büyüme, müzisyenlerin concertmeisteri göremez ve takip edemez hale getirir. Hatta bu sayının 19. yüzyılın sonunda bugünkü senfoni orkestralarından bile daha büyük boyut ve oranlara ulaştığı belirtilmektedir (Mordden, 1986, s.46). Jest hareketlerinin daha belirgin gösterilmesi için çeşitli öğeler kullanılmaya başlar. Kemanın yayı ya da rulo halinde bir kaç nota sayfası yönetmenin yaygın araçlarına dönüşür. Böylece, orkestranın daha hassas ritmik organizasyonu için jest ve hareketlerden oluşan sessiz yönetme usulü ortaya çıkar

1800'lerin başlarında, Carl Maria von Weber ve Felix Mendelssohn gibi besteci-şefler, ilk olarak orkestra karşısında merkezde yer alan podyum üzerinde durarak müzisyenleri yönetmeye başlar (Bowen, 2003, s.100). 18. yüzyılın sonuna doğru orkestra şefliği giderek icra sanatının bağımsız bir türüne dönüşür. Şef yöneticilerin genellikle iyi eğitilmiş insanlardan, besteci ve müzisyenlerden çıktığı görülmeye başlar. Bu dönemde orkestra şefliğinin gelişimine büyük katkıda bulunan besteci şefler içerisinde F. Liszt, F. Mendelssohn, L. Spohr, H. Berlioz ve orkestraya ilk yüzünü dönen R. Wagner vardır (Golodnyuk, 2003, s.7).

Bu arada, şef batonu da ilerleyerek yaygınlaşır. Baton müzik tarihine ilk defa 1776'da Alman besteci, yazar ve müzik eşleştiricisi Johann Friedrich Reichardt'ın Berlin'de orkestra provası esnasında şarkıcı ve müzisyenleri bir sehpa üzerinden yöneterek kullanmasıyla geçmiştir (Carse, 1964, s.222). Lakin batonu müzik dünyasına kazandıran ve meşhur eden, zamanının en beğenilen sanatçılarından biri Alman besteci-kemancı Louis Spohr'un 1820 yılında, Londra'da çıktığı konserdir. Kısa bir zaman içinde baton sevilerek şefin yakın bir yardımcısı olur. Batonu ilk kullanan öncüler arasında Spontini, Weber ve Mendelssohn gibi besteciler de yer almaktadır (Lawson, 2003, s.117).

20. yüzyılda orkestralarda besteci ve şeflerin yeni icrasal deneylerin uyguladığı ve çalgılar birleşiminde daha özgür davrandığı bir dönem başlar. Müzik topluluğu ortamında oluşarak

bütün dünyaya tanınan orkestra şefliği, şöhret kazanmakla beraber, aynı zamanda yoğun ve sürekli geliştirmesini gerektiren bir meslektir.

4.Sonuç

Senfoni kültürü, bir ülkenin genel kültürünün temel göstergelerinden biri olarak halkların duygusal yapısı, onları ilgilendiren problemler, tarihinin yaşam ve mücadele tarzının sözcüsü haline gelmiştir. Senfoni orkestrası sayesinde insanlık, ruhsal potansiyelin ifade kabiliyeti açısından benzersiz bir organizma kazanmış oldu (Sidelnikov, 1991, s. 253). Birçoklarının zor ve anlaşılmaz düşündüğü en iyi senfonik eserler, insan acılarını ve sevinçlerini, düşüncelerini ve isteklerini aktarabilen büyük bir büyüleyici ifade gücüne sahiptir (Zubareva, 2006, s.20). Bu mükemmel müzikal icra sanatının oluşum tarihine olan büyük ilgiye, şeflik ve orkestra müzisyenlerinin eğitim ve gelişimi gibi çok çeşitli konular, senfoni müziğinin aktif yayılması, büyük senfoni bestecilerin yaratıcılığı ve orkestralar büyük ölçüde katkıda bulunmaktadır (Sidelnikov, 1991, s.10).

KAYNAKÇA

- AGAFONNİKOV S, (1981), Simfoniceskaya partitura, Muzyka, Leningrad.
- APEL Willi, (1969), Harvard dictionary of music, Harvard University Press, USA.
- ALTHOUSE ; O'REİLLY Judy, (2001), Accent on Composers, Alfred Music Publishing, USA.
- BLYUM D, (1947), Kratkiy kurs instrumentovediniya, Muzgiz, Moskva
- BOWEN José Antonio, (2003), The Cambridge Companion to Conducting, Cambridge University Press, UK.
- BUELOW George J, (2004),A history of baroque music, Indiana University Press, Indiana, USA.
- CARSE Adam von Ahn, (1964), The history of orchestration, Courier Dover Publications, USA.
- D'HOSTE J. Georges, (2008), Tout Versailles, Casa Editrice Bonechi, Italy.
- ELSON Arthur, (2004), Orchestral Instruments And Their Use, Kessinger Publishing, USA.
- ZUBAREVA L.A; VLASENKO L. N, (2006), İstoriya Razvitiya Muzyki: Rusya Federasyonu eğitim fakültesi öğrencileri için derslik, Üçüncü basım, IPC "Politera", Belgorod.
- FORTUNATOV Y, (2004), Leksii po istorii orkestrovix stiley, Moskova Devlet Konservatuarı yayınları, Moskova.
- GALKİN Elliott W, (1988), A history of orchestral conducting: in theory and practice, Pendragon Press, New York, USA.

- GOLODNYUK, Y.N, (2003), Metodika raboty s orkestrom,Ucebnaya programa dlya muzykalnyx ucilish i ucilish iskusstv, Volgograd.
- KOSCIELNIAK Bruce, (2003), The Story of the Incredible Orchestra: An Introduction to Musical Instruments and the Symphony Orchestra, Houghton Mifflin Harcourt, Singapore.
- KOSHMİNA Irina, (2003), Puteshestvie v mir. Muzyka, Olma Media Group, Moskva.
- LAWSON Colin, (2003), The Cambridge Companion to the Orchestra, Cambridge University Press, UK.
- LETCHER Piers, (2003), Eccentric France, Bradt Travel Guides, Legoprint, Italy.
- MORDDEN Ethan, (1986), A guide to orchestral music: the handbook for non-musicians, Oxford University Press, New York, USA.
- RANDEL Don Michael, (2003), The Harvard dictionary of music, Harvard University Press,USA.
- ROGAL-LEVİTZKY D, (1953), Sovremenniy Orketr, t.2, Gosudarstvennoe Muzykalnoe İzdatelstvo, Moskva.
- RİCH Anthony, (1849), The illustrated companion to the Latin dictionary and Greek lexicon, Longmans, London.
- SİDELNİKOV L, (1991), Simfonicheskoye İсполnitelstvo, “Sovetskiy Kompozitor”, Moskva.
- SCHULTZ Timothy, (2001), Performing French classical music: sources and applications, Pendragon Press, New York, USA.
- WİEDER Robert S, (2002),Wannabe Guide to Classical Music, RDR Books, Canada.
- WHENHAM John, (1986), Claudio Monteverdi, Orfeo, Cambridge University Press, Melbourne, Australia .
- WRİGHTE Craig, (2010), Listening to Music, Cengage Learning, Boston, USA.